

РЕГІОН У КОНЦЕПЦІЇ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Л.І. Повидиш, викладач

Конотопський інститут Сумського державного університету

Проаналізовано та визначено основні підходи, принципи та умови стійкого розвитку регіону в межах основних засад концепції стійкого розвитку.

ВСТУП

На сьогоднішній день регіони світу стикаються з ризиком необерненого руйнування навколишнього середовища. Соціально-економічна сутність поняття «регіон» має певні ознаки: по-перше - це територія, а по-друге – економічна система у межах даної території, або регіон - це самостійна територіальна система з притаманними тільки їй виробництвом, розподілом, обміном та споживанням матеріальних благ та послуг.

У цьому випадку регіон є складовою частиною країни (підсистемою) з внутрішніми та зовнішніми зв'язками, але являє собою систему із внутрішнім механізмом відтворення, яка має, крім системних властивостей: територію, господарську єдність, цілісність, зв'язок з державним комплексом; а також і специфічні ознаки: власні регіональні умови відтворення валового суспільного продукту, основних фондів, робочої сили та розподілу регіональних трудових ресурсів, формування доходів населення та їх товарного забезпечення, джерела капіталовкладень та витрат на утримання невиробничої сфери з тільки їй притаманними виробничо-господарськими та історично-культурними традиціями.

На сьогодні не сформульовано загальновизнану систему наукових поглядів на механізм забезпечення стійкого розвитку, особливо регіональних соціально-економічних систем.

Недостатній ступінь урахування екологічного фактора при розробленні концепцій, стратегій та програм розвитку регіонів, схем територіального планування призвів до загострення екологічного неблагополуччя у багатьох регіонах країни.

У зв'язку з цим урахування екологічного фактора набирає пріоритетного значення для регіональної практики управління в забезпеченні стійкого розвитку.

Методологічним проблемам стійкого розвитку соціально-економічних систем і прикладним аспектам управління взаємодії економіки та екології, а також методичним питанням визначення впливу природного фактора на соціально-економічний розвиток регіонів присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Широко відомі фундаментальні дослідження в цій області таких вчених, як: Акімова Т.А., Бакланов П.Я., Бобров А.Л., Геєць В.М., Долішній М.І., Лук'янчиков М.Н., Нестеров П.М., Степанов В.Н., Харічков С.К., Хаскін В.В., Шаригін С.А. та ін.

В своїх працях вчені-економісти зробили спробу обґрунтувати взаємодію факторів стійкого розвитку як на регіональному рівні, так і на рівні країни в цілому.

Дослідження поняття „стійкий розвиток” викладені у наукових працях Балацького О.Ф., Данилишина Б.М., Дорогунцова С.І., Дяченко Я.Я., Трегобчука В.М., Мельника Л.Г. та багатьох інших вчених. Зокрема, Мельник Л.Г. в своїх наукових працях [1,2] проводить детальний аналіз поняття (сталий – постійний, стабільний, його прийнято вживати на сьогодні в Україні; стійкий – збалансований стан, зі зміною темпів розвитку та його прискорення). Однак, на нашу думку,

найточніше відповідає саме змісту проблеми термін „стійкий розвиток”, який і будемо використовувати далі.

ПОСТАВЛЕННЯ ЗАВДАННЯ

Мета даної статті – аналіз та визначення основних принципів та умов стійкого розвитку регіону в межах основних засад концепції стійкого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під стійким розвитком почали розуміти одночасне досягнення можливих благ (економічних, екологічних, соціальних, моральних) та прагнення зусиль суб'єктів господарювання на цьому шляху [3, 4]. Деякі вчені визначають концепцію стійкого розвитку як деякий ідеальний образ, що не може бути реалізований у найближчий час через політичні, економічні та інші причини, в тому числі через необхідність кардинальних перебудов, екологізації основних видів діяльності суспільства, самої людини, зміни її свідомості та створення нового суспільства.

З урахуванням сучасних тенденцій розвитку регіонів російський академік А.А.Савін дає таке визначення поняття „стійкий розвиток” – „це стратегічно-інноваційний направлений процес розвитку соціально-економічної системи, що сприяє найбільш повному задоволенню життєвих потреб людей при збереженні існуючих екосистем та відновленні порушених”.

Усі підходи до розв'язання проблеми стійкого розвитку виокремлюють два можливі шляхи забезпечення стійкого існування людської цивілізації [5]. Перший пов'язаний із консервуванням існуючого стану системи „людина-природа”, який базується на застосуванні негативних механізмів зворотного зв'язку та реалізується у формах обмежувальних, заборонених, регламентуючих та стимулюючих методів. При цьому стабілізується чисельність населення і форми антропогенного впливу на природу, включаючи кількісні та якісні параметри цього впливу. Другий напрям пов'язаний із випереджальними прогресивними змінами суспільної системи. Він не обмежує, а навпаки стимулює зміни за умови, що вони сприятимуть зменшенню екодеструктивного тиску на довкілля. Він базується на застосуванні механізмів позитивного зворотного зв'язку.

Стійкий розвиток, у загальному його розумінні, включає дві групи понять: потреби та можливості; обмеження.

У наукових працях Л.Г. Мельника та Л. Хенса [5] виділено різні види обмежень відповідно до сфери походження, ступеня подолання, характеру впливу на процеси стійкого розвитку.

У цілому формування концепції стійкого розвитку базується на системі екологічних обмежень, що пов'язані з вичерпуванням природних ресурсів, зниженням темпів виробництва поновлюваних ресурсів, обмеженими можливостями асиміляційної здатності навколишнього середовища. Зокрема, екологічні обмеження можуть бути об'єктивними – що обумовлені причинами природного характеру або такі, що виникають незалежно від волі людини та етапу соціально-економічного розвитку, на якому в даний момент перебуває людство, та суб'єктивними, – що обумовлені причинами, які залежать від волі людини та етапу соціально-економічного розвитку, на якому людство перебуває в даний момент.

Автори доводять значущість та наслідки застосування різних видів обмежень при їх застосуванні до певної системи.

Передусім слід зазначити, що оскільки проблема переходу до стійкого розвитку пов'язана з раціональним використанням природних ресурсів, які по території країни розміщені нерівномірно, то вирішення даної проблеми необхідно починати на рівні регіону.

Враховуючи це, можна визначити, що в сучасних умовах актуальною є задача не досягнення мети стійкого розвитку, а організація процесу з досягнення даної мети.

Концепцію стійкого розвитку слід розглядати не в плані досягнення певної системи показників господарської діяльності у відповідні строки, а як напрям, у якому мають рухатися суспільство, держава, регіон, окремі особистості сьогодні, завтра та в майбутньому.

Т.А. Акімова та В.В. Хаскін [6] характеризують стійкий розвиток як екологічно орієнтований соціально-економічний розвиток. На їх думку, цілі екорозвитку повинні бути вищими по відношенню до задач економічного зростання. Вони вважають, що будь-яке підприємство, промисловий вузол, місто, регіон, країну, світ в цілому потрібно розглядати як еколого-економічну систему, причому реальне здійснення процесів управління екорозвитком можливе лише на регіональному рівні, оскільки, з одного боку, це стосується антропогенного навантаження на територію, з іншого – конкретних природних умов.

Формування концепції стійкого розвитку визначається тим, що система потребує такої самоорганізації економіки та збалансованості виробничого і природного потенціалів території, при якій саме зростання виробництва може забезпечувати природозберігаючу функцію. Ця збалансованість залежить від економічної місткості території, що визначається як здатність природної системи до виробництва вилучених з неї ресурсів та нейтралізації шкідливих впливів. Це міра допустимого антропогенного впливу на екосистему регіону. У відповідності до даного підходу мають право на існування регіональні ліміти, що дають можливість раціонально використовувати екологічну місткість території.

М.Н. Лук'янчиков [7] розглядає стійкий розвиток як такий, при якому задоволення потреб здійснюється у рамках екологічних обмежень, збереження динамічної рівноваги між всіма компонентами біосфери, раціонального використання та виробництва природних ресурсів з широким включенням в господарський обіг відходів виробництва та споживання. Дана стратегія передбачає необхідність обмеження самих потреб та перехід на раціональні екологічно обумовлені потреби.

Наукові школи М.І. Долішнього, В.М. Геєця проводять комплексні регіональні дослідження, головною метою яких є розроблення стратегічних заходів, реалізація яких дозволить досягти стійкого розвитку соціально-економічних систем різного рівня. А.С. Филипенко [8] вважає загальним для всіх дефініцій соціально-економічного розвитку регіону те, що, незважаючи на численні кількісні та якісні зміни, будь-яка органічна система прагне знайти власну ідентичність та зберегти цілісність у процесі розвитку. Б.В. Букринський, В.Н. Степанов, С.А. Харічков [9] вважають, що в теоретичному відношенні мета стійкого розвитку визначає пріоритетний стан економіко-екологічної, соціально-економічної системи, який може бути досягнутий у результаті керованих впливів на її розвиток.

Перехід системи у стан стійкого розвитку вимагає зменшення діапазону коливань параметрів розвитку кожної з підсистем з подальшим зведенням їх до величини гомеостатичного діапазону. Якщо еколого-економічна підсистема знаходиться у збалансованому стані, діапазон відхилення регулюючих параметрів досить малий, що дозволяє шляхом оперативного управління, використовуючи дії механізму обернених зв'язків, забезпечити підтримку параметрів в діапазоні допустимих відхилень. Головна задача – визначити критичний поріг стійкості всієї еколого-економічної системи та допустимого діапазону відхилень параметрів кожної з підсистем від рівноважного стану.

Основною умовою забезпечення стійкого еколого-економічного розвитку території є не перевищення сукупного антропогенного

навантаження на навколишнє середовище території відтворювального потенціалу її природної системи. При цьому темпи економічного обороту в галузях економіки регіону повинні бути зведені у відповідність до темпів відтворення якісних та кількісних параметрів екологічної системи в межах діапазону допустимих значень [10].

Різниця у розвитку регіонів вимагає різних підходів до організації процесу досягнення мети стійкого розвитку. Основну роль в організації даного процесу повинні взяти на себе регіональні інститути влади, що здатні ефективно використовувати всі форми та методи державного впливу на рішення стратегічних задач з перетворення регіону в стійку саморозвиваючу систему.

Регіон є не тільки підсистемою соціально-економічного комплексу країни, а і відносно самостійною її частиною з закінченим циклом відтворення, особливими формами прояву стадій відтворення та специфічними особливостями перебігу соціальних та економічних процесів.

Економіка регіону має багато ознак системи (країни), але проблеми регіону не є уніфікованим дзеркальним відображенням проблем загальної системи. Звідси виникає необхідність дослідження закономірностей регіональних відтворювальних процесів і механізму управління ними.

До основних принципів стійкого розвитку регіону можуть бути віднесені [11]:

- задоволення основних життєвих потреб як сьогоднішніх, так і майбутніх поколінь;
- збереження існуючих екосистем та відновлення порушених;
- раціональна структура виробництва та споживання, раціональне природокористування;
- відкритість та прозорість регіональної економіки для моніторингу;
- відмова від економічного детермінізму та орієнтація на системний підхід у розвитку економіки.

Серед багатьох факторів стійкості системи визначну роль відіграють ресурсні та структурні.

Таблиця 1 – Основні фактори, що впливають на стійкість економічних систем

<i>Ресурсні</i>	<i>Соціально-регулятивні</i>
<i>1. Природно-ресурсні</i>	<i>1. Регулятори соціально-економічних відношень відтворення</i>
<i>2. Трудові</i>	<i>2. Фінансово-кредитні</i>
<i>3. Інфраструктурні</i>	<i>3. Ціноутворення</i>
<i>4. Науково-технічні</i>	<i>4. Інвестиційно-інноваційні механізми</i>
<i>5. Інформаційні</i>	<i>5. Адміністративно-правові</i>
	<i>6. Соціально-політичні</i>
	<i>7. Національно-етнічні</i>

Подальший аналіз дає можливість здійснити структурний аналіз формування економічного потенціалу території (регіону) з урахуванням умов та факторів стійкого розвитку (рис.1).

В оцінку економічного потенціалу території у рамках ресурсно-виробничого блоку необхідно ввести параметри оцінки ступеня ресурсно-сировинної забезпеченості регіону (обсяги запасів природних ресурсів з виокремленням їх видів, категорій, якості, підготовленості), а також величини, що дозволяють оцінити можливості внутрішнього використання природних ресурсів (рис. 2).

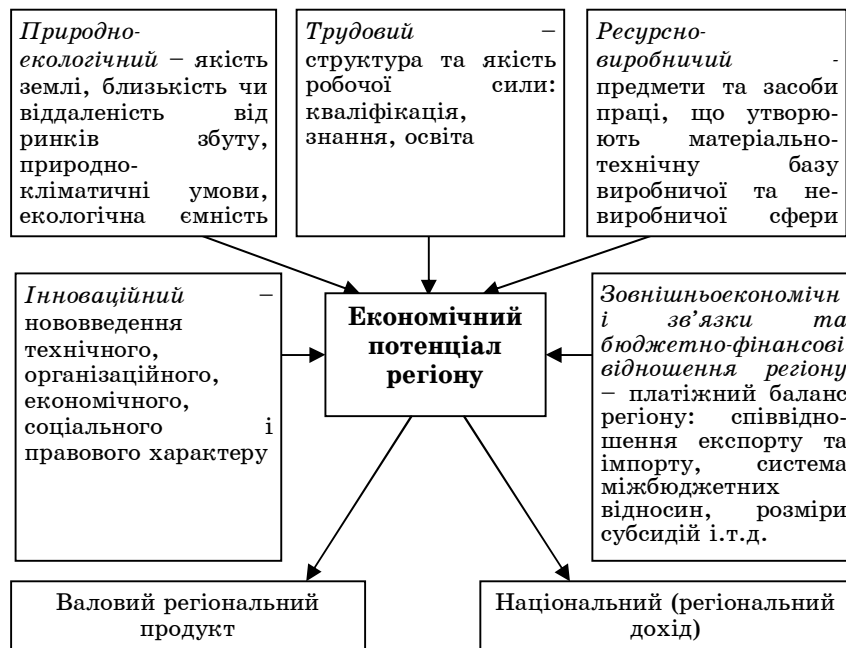

Рисунок 1- Структура економічного потенціалу регіону

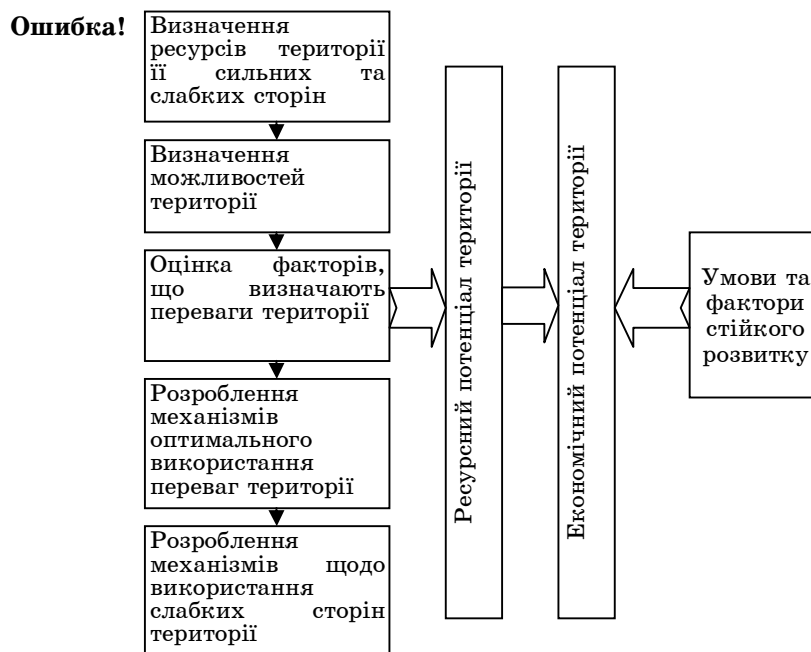

Рисунок 2 – Формування ресурсного потенціалу території в цілісній системі оцінки економічного потенціалу

Регіональний рівень є головним носієм загальної мети суспільства, яка запроваджує концепцію стійкого розвитку і повинна стати базою для створення умов щодо нормального духовного, культурного та

психофізичного розвитку людини в рамках визначення достатньої межі її потреб та споживацьких інтересів.

Проект Концепції переходу України до сталого розвитку [12], розроблений представниками НАН України, визначає цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку України і є базовою для розроблення відповідної стратегії, держаних, регіональних та інших програм, проектів соціально-економічного розвитку. Тож керуючись принципами сталого розвитку, які викладені в даній Концепції, необхідно формувати регіональні програми стійкого еколого-економічного розвитку.

У документі, виданому в Києві у рамках проекту ПРООНУ та Глобального екологічного фонду «Оцінка національного потенціалу в сфері глобального екологічного управління в Україні» (2007), стверджується, що «особливістю України є наявність значної кількості депресивних регіональних територій зі значною екологічною деградацією». «У країні сформувалося стабільне тло хімічних мутагенних і канцерогенних забруднень атмосферного повітря, водойм, ґрунтів, що значно перевищує встановлені гігієнічні нормативи». «Значна частина населення України одержує питну воду з істотними відхиленнями від нормативів» [13].

Ці аргументи вимагають негайної організації процесу з досягнення мети стійкого розвитку, і стартовим рівнем має стати регіон.

ВИСНОВКИ

Дослідження сутності та змісту основних понять стійкого розвитку дає можливість визначити принципи, умови та фактори стійкого розвитку регіону.

Оскільки проблема переходу до стійкого розвитку пов'язана з раціональним використанням природних ресурсів, які по території країни розміщені нерівномірно, то вирішення даної проблеми необхідно починати на рівні регіону.

Проведений аналіз дав можливість визначити, що в сучасних умовах актуальною є задача не досягнення мети стійкого розвитку, а організація процесу з досягнення даної мети.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи стійкого розвитку: навч. посіб. / Л.Г. Мельник. - Суми, 2006.
2. Основи стійкого розвитку: навч. посіб. для вищ. навч. закл. / Л.Г. Мельник, О.І. Карінцева, С.М. Шевченко, М.К. Шапочка, Е. Бун, Л. Хенс, Р.О. Перелет. - Суми: ВТД "Унів. кн.", 2005.
3. Касьянов П.В. Переход к устойчивому развитию: эколого-экономические предпосылки. - М.: Изд-во НУМЦ Госкомэкологии России, 1998.
4. Сталый розвиток економіки: узагальнена модель: моногр. / Б.А. Карпінський, С.М. Божко. - Л.: Логос, 2005.
5. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник для студ. вузов / Л.Г. Мельник (науч.ред.), Л. Хенс (науч.ред.). - Сумы : ИТД "Университетская книга", 2007.
6. Акимова Т.А., Хаскин В.В. Экология: учебник для вузов. - М.: ЮНИТИ, 1998.
7. Лукьянчиков Н.Н., Потравный И.М. Экономика и организация природопользования: учебник для вузов. - 2-е изд. перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2002.
8. Филипенко А.С. Цивилизационные измерения экономического развития. - К.: Знання України, 2002.
9. Букринський Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития. - Одесса: Феникс, 2005.
10. Экономический потенциал административных и производственных систем: монографія / Под общей ред. О.Ф. Балацкого. - Сумы: ИТД „Университетская книга”, 2006.
11. Невелев О. М., Данилишин Б.М. Сталый розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми. - К., 2002.
12. Концепція переходу України до сталого розвитку <http://www.soborna.org.ua/ua/development/dokuments/>
13. <http://www.day.kiev.ua/188884/>

Надійшла до редакції 2 грудня 2009 г.